

SEMINAR „LÕUNAEESTLASED LÄTIS”

2008. aasta 12. detsembril toimus Tartu Ülikoolis seminar „Lõunaeestlased Lätis”, mille korraldas TÜ Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskus. Keskus on erinevatele lõunaeesti teemadele keskendunud seminare korraldanud 2001. aastast alates ning see seminar oli juba viieteistkümnnes.

Läti lõunaeestlaste temaatika oli keskuse tähelepanu keskmes kogu 2008. aasta jooksul: toimusid ekspeditsioonid sealsetele aladele, tudengite suvine murdepraktikagi korraldati Läti-Eesti piiri äärses Vana-Laitsna vallas. Tulemuseks oli hulk huvitavat ainetikku ja uusi teadmisi, mis omakorda oli otseseks ajendiks seminari teema valikul.

Seminari avas Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskuse juhataja Paul Hagu.

Karl Pajusalu (TÜ) pidas ettekande „Lõunapoolseimast lõunaeesti keelest”. Peale Leivu ja Lutsi keelesaare vaatles ta ka Eesti-Läti piiri lähedal kõneldud lõunaeesti murrakuid. Ta rõhutas, et Läti eri paikkondade lõunaeesti keelel on ühisjooni. Ühelt poolt võivad need olla põhjustatud läti keele mõjust, teiselt poolt aga ka perifeersest asendist, väljendades kunagise lõunapoolseima lõunaeesti keele eripära.

Heiki Valk (TÜ) võrdles ettekandes „Lõunaeestlased Põhja-Lätis: arheoloogia andmed” läti ajaloo käsitlusi järelustega, mida võimaldab teha arheoloogiline aines. Läti ajalookäsitluses arvatakse läänemeresoomlaste ja latgalite etniline piir olevat juba XII sajandi lõpul paiknenud enam-vähem samal joonel praegusega. Heiki Valk tõdes, et arheoloogiline aines lubab selles väites kahelda: läänemeresoomse asustussarekesi võis Ida-Läti põhjaosas püsida veel keskajal ja hiljemgi. Ta tõi esile Kirde-Läti Adsele maakonna: selle elanikkonda võib Võrumaa Siksälä kal-

mistu kaevamistulemuste ja Vene kroonikates XII sajandil mainitud Otšela tšuudide nimetuse põhjal pidada läänemeresoomeliseks. Adsele maarahvaga võiks tema arvates seostada ka leivu keelesaare. Adsele peamiseks keskuseks oli praeguses Alüksnes asuv Aluliina linnus, mis oli seotud teise tähtsa võimukeskuse Irboska linnusega.

Mare Piho ettekanne „Lutsidest etnoloogi pilguga” põhines autori välitööde tulemustel aastatest 2002 ja 2008 ning folklorist Oskar Kallase 1894. aastal ilmunud artikli „Lutsi maarahvas” etnoloogilisel tõlgendamisel. Ettekandes tutvustati ja analüüsiti 4–5 põlvkonna jooksul lutside kogukonnas toimunud muudatusi ja innovatsioone. Ettekanne oli rikkalikult illustreeritud fotomaterjaliga.

Hannes Korjus (Riia Katoliikliku Usuteaduse Instituut) vaatles ettekandes „Lutsi maarahva kirikud, kogudused ja preestrid” oletusi selle kohta, millisest Eesti piirkonnast ning millal ja miks võisid lutsid oma asualadele sattuda. Ta arvas, et Lutsi piirkonda saabunud maarahvas võis olla pigem katoliku usku, kui väljarändamine sai teoks koos Tartust ja Lõuna-Eestist (ka Vastseliinast) lahkunud poola mõisnike ja ametnikega XVII sajandi algul. XVIII sajandil välja rännanud või vangideks veetud talupojad võisid olla juba pigem luteri usku. Läti Vabariigi 1925. ja 1935. aasta rahvaloendusel Lutsi maakonnas ennast eestlastena identifitseerinud isikute seas võis selgelt täheldada kolme põhilist usulist identiteeti: luteriusulisi, katoliiklasi ja õigeusulisi.

Peeter Päll (EKI) vaatles ettekandes „Siirdkohanimed keelesaartel?” võimalust, et osa eesti keelesaartel (Leivu, Lutsi ja Kraasna) kasutatud kohanimed on sinna siirdunud koos asukatega Eesti mingist piirkonnast, nagu näiteks

mõningad Hiiumaa kohanimed on pärit Saaremaalt. Selleks kõrvutas ta keele-
saarte kohanimesid ja nende Eesti
paralleele. Võrdluse tulemusel selgus,
et kõige rohkem paralleele leidub keele-
saarte kohanimedele Kagu-Eestis, mis
eristub selgelt muust Eestist. See ei
pruugi tõestada siirdkohanimedele ole-
masolu, kuid näitab kindlasti, et keele-
saarte kohanimed on tüüpilised lõuna-
eestilised nimed.

Evar Saar ja Sulev Iva (Võru Insti-
tuut) olid 2008. aasta juulis Lätis Vana-
Laitsnas (Veclaicemi vallas) toimunud
murdepraktika juhendajad ning mõle-
ma ettekanded põhinesid sealt kogutud
ainesel.

Evar Saar osutas oma ettekandes
„Vana-Laitsna võrokõisi kotussõnim-
mist”, et Vana-Laitsna tänapäevased
võrukeelsed kohanimed on valdavalt
noored ja pärinevad sellesse piirkonda
XX sajandil algul asunud eestlastelt.
Kaua ühel kohal püsinud keelepiir on
põhjustanud nimede läti keelde tõlki-
mist ja tagasitõlkimist, vanu äratunta-
vaid lõunaeesti substraatinimesid, nagu
Raipalu järv / Raipala ezers, leidub es-
mapilgul küllalt vähe.

Sulev Iva andis oma ettekandes üle-
vaate Vana-Laitsna valla võrokeste
keelest ja selle olukorrast. Välitöödel
saadud keeleainestest ja vestlustest sel-
gub, et enamik Vana-Laitsna kandi
eestlastest räägib enam-vähem seda-
sama võru keele varianti, mida kõnel-
dakse kõige vahetumas läheduses Ees-
ti poolel Luutsniku ja Krabi kandis.
See on tüüpiline Lääne-Rõuge murrak,
mis jääb ida- ja läänevõru keeleskaalal
umbes keskele, kuid sotsiolingvistiliselt
olulisemate tunnuste (järgsilbi *u*, sees-
ütleva *n*-lõpu) poolest siiski kindlalt
läänevõru poolele. Kohati kuuleb Vana-
Laitsna kandis veel selgemalt läänvõ-
rulist keelt, mis meenutab enim Karu-

la murrakut. Selle kõnelejad teavadki
oma esivanemaid Karula kandist tul-
nud olevat. Eesti kirjakeelt Läti piiri
tagused võrokeled enamasti ei oska,
mistõttu nende võru keel on üsna algu-
pärane ja puhas, kuid pisut lätipäraselt
hääldatud. Oma keelt kõneleb üksnes
vanem ja keskmine sugupõlv. Noore-
mad räägivad ainult läti keelt, saades
võru keelest parimal juhul vaid aru.

Terje Lõbu (TÜ) kirjeldas oma ette-
kandes „Vana-Laitsna eestlaste kooli-
teed” Läti Vabariigi algusajast alates
Läti aladele jäänud Vana-Laitsna valla
laste haridusvõimalusi. Eesti riigi piiri-
de määramisel Vabadussõja järel jagu-
nes Võrumaa lõunapoolseim Vana-
Laitsna vald kahe riigi vahel: 1/3 jäi
Eestile, 2/3 Läti riigile. Eestikeelse
hariduse omandamine ei olnud lätikeel-
ses keskkonnas probleemitu, sest Läti
riigi rahvuspoliitika ei soosinud muu-
keelseid (sh eesti) koole. Siiski õnnestus
Vana-Laitsna eesti lastel takistuste
kiuste (pikk koolitee, kehvad kooliruu-
mid, õpetajate nappus jne) kuni 1940.
aastate lõpuni omandada emakeelne
algharidus koduvallas. Eesti kooli sul-
gemise järel tuli teha valik: kas jätkata
kohalikus lätikeelses koolis või võtta
ette pikem koolitee teisele poole piiri
Eesti koolidesse. Koolikeele valik mää-
ras ka laste edasise elukäigu: eesti koo-
lis õppinute elutee jätkus eestlasena ja
enamasti Eestis, läti koolis õppinud
eesti lapsed sidusid oma tuleviku Läti-
ga ning nende lapsed ei kõnelnud enam
eesti keelt.

Seminari lõpetas traditsiooniline
iloõdak Lõuna-Eesti keele- ja kultuuri-
uuringute keskuses. Ilmar Vananurm
tutvustas oma raamatuid „Sain haara-
ta hetki” ja „Vii üle vii”.

TRIIN IVA